

Димитър Чуровски



Димитър Чуровски е завършил философия в СУ "Св. Климент Охридски". Защи́тава докторска дисертация по психология на труда. Работи в два изследователски института, а научната му кариера в България завършва като старши научен сътрудник по социална психология. От 26 години живее в Лондон и работи в частния сектор.

#### ПРОБЛЕМНА СИТУАЦИЯ

Геополитиката е битка за настоящето и бъдещето на човечеството. Това е сблъсък на различни, често взаимно изключващи се идеологии. Идеологиите са спекулативни концепции за същността на обществото – икономиката, културата и формата за управление. Всяка идеология представлява виждането на определена социална класа или група от обществото – „леви“, „десни“, консерватори, либерали, либертисти, ислямисти, военни, икономисти, финансисти и т.н. Характерното за идеологиите е, че те защитават интересите на определена група от обществото и са смес от верни и погрешни разбирания за него, примесени с целенасочена пропаганда и манипулации. Всяка идеология се стреми към световно господство. Истинския проблем обаче е, че никой не знае и не може да разграничи истината от заблудата. Тези различия се установяват след дълбоки катаклизми в обществото и висока цена, заплатена от човечеството. Цената, която човечеството заплати за проверка валидността на фашизма и комунизма, са само последен пример за несъстоятелността на идеологиите в началото на 21 век. Изобщо идеологиите – религиозни и широк спектър от политически такива, са преходни по своя характер и отразяват нивото в развитието на човечеството.

В момента обществото се намира в условията на „контролиран хаос“, който според някои стратегии е необходим за управлението му. За да оцелее, човечеството има нужда не от нова идеология, а от научно-обоснована визия относно своето бъдеще. Наистина, написано е много за „пост-капиталистическото“ общество, но то е от позициите на икономическия детерминизъм и остава в границите на съществуващата парадигма. Новата парадигма следва да обяснява механизма на обществото – принципи, развитие и функциониране. Може да прозвучи парадоксално, дори абсурдно, но разработването на такава парадигма не е работа за политици, военни, икономисти, финансисти и други представители на властта или отделни социални групи, защото те разглеждат проблемите на обществото само от определен ъгъл и винаги от позиции на личните си интереси. С други думи, мислят с твърде обтекаеми идеологически понятия и категории. Подобна визия може да бъде разработена само от социалните науки. От особено значение са науките, интегриращи познанието в социалната сфера като философия на историята, социална философия, теория на системите и други сравнително нови области на социалните и хуманитарни науки. Идеологиите са стари колкото света, социалните науки са плод на последните десетилетия. По тази причина те все още не се отчитат от геополитиките в задоволителна степен. По-долу ще посочим някои заблуждения и вече очертаващи се тенденции в развитието на обществото, които все още се пренебрегват от управляващите и техните стратегии, но се очертават като съществени компоненти в бъдещото устройство на обществото, които ще определят развитието му в обозримо бъдеще и най-вероятно ще бъдат елементи от една Нова парадигма за света.

#### ОБЩЕСТВОТО – „ШАХМАТНА ДЪСКА“ ИЛИ „ЖИВ ОРГАНИЗЪМ“?

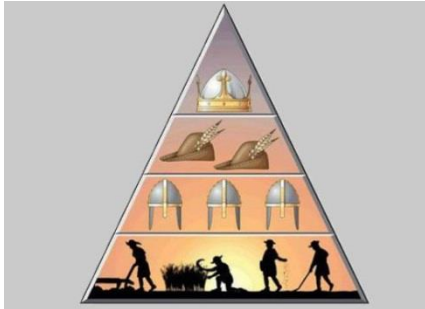
Една от най-популярните днес метафори за света е сравнението му с шахматна дъска, на която мерят сили политически и глобални играчи където най-силният налага своя императив и определя правилата на играта. Това звучи много убедително и е вярно за определени периоди от развитието на обществото, но не за цялата му история. Има периоди на качествени промени когато „силните“ или самите играчи се сменят. Това например се случва при падането на Римската империя и прехода към феодална структура; отмирането на феодалната аристокрация след провокираната от тях Първа световна война и последвалия разпад на четири световни империи и дузина по-малки монархии. Следователно, разбирането за света като „шахматна дъска“ не е валидно при относително редките случаи на структурни промени в обществото. Тази метафора не отчита фактора „развитие“, а

очевидно е, че обществото еволюира. От друга страна, историята свидетелства, че при структурни промени се сменят не само „играчите“, но и правилата на играта. Така римските патриции са сменени от феодалните аристократи, а те от капиталистите. Днес в условията на финансовия капитализъм истинските играчи са bankerите. С други думи тази метафора е валидна за периодите на количествено развитие, когато се натрупва познание, но не и за периодите на качествени промени в обществото, когато се извършват структурни промени. Метафората „шахматна дъска“ е типичен пример за идеологическо мислене, водещо до дълбоко заблуждение за възможностите на „играчите“ да управляват света завинаги. Човечеството днес е изправено именно пред такива структурни промени, затова тази метафора е не само погрешна, но и много опасна, защото подтиква към конфронтация.

Социалната еволюция е продължение на биологичната еволюция в условията на появата на разум и съзнание. Следователно, тя следва да се разглежда едновременно като жива и разума система, детерминирана двустранно от биологични и социални закони. Ако трябва да определим метафорично света, то можем да го оприличим на „жив организъм“, който се развива по силата на свой обективни закони, но наличието на съзнание го прави принципно различен от животинския свят. Всъщност има само две такива системи – човека като индивид и обществото като цяло. Без съмнение, тези две системи са изоморфни и съпоставими по развитие. За да се разбере как работи и еволюира обществото, следва да се осъзнае как обективният и субективният фактори си „разпределят труда“ по развитието му. Един поглед в историята ни показва, че познанието се генерира от разума, следователно субективният фактор определя количественото развитие на обществото. На определена степен от развитието си обществото неизбежно променя структурата си, която по обективна необходимост следва да съответства на постигнатото ниво на развитие и следователно този преход не зависи от разума. Днешния етап от развитието на обществото е в навечерието на дълбоки структурни промени, които имат обективен характер и не могат да бъдат контролирани от субективния фактор и в частност от управляващите елити. Те са проява на обективния фактор, следователно те са без алтернатива.

#### СОЦИАЛНАТА СТРУКТУРА – ЙЕРАРХИЯ ИЛИ МРЕЖА ОТ КУЛТУРАЛНИ ОБЩНОСТИ?

В продължение на около 10 000 години, след Аграрната революция, социалното устройство е изградено йерархически и все още е такова. Тази структура има големи предимства при по-елементарни социални системи като племена, държави, военни организации и др. където субординацията създава ред и е предпоставка за ефективно управление на конкретното образование. С развитието си обществото става все по-сложно и комплексно. Комплексността отразява появата на множество под-системи, които имат своята специфика и необходимост от относително самоуправление и самоконтрол. По този начин йерархическата структура става все по-проблематична и неефективна за управление на обществото днес и в обозримо бъдеще.



В действителност всички свръхсложни или комплексни системи в неживата и живата природа като Вселената, биологичното равновесие, човешкия мозък, както и изкуствено създадени такива като въздушния трафик и интернет, са организирани като мрежа и не могат да съществуват като йерархична структура. Днес човечеството е изправено пред едно от най-големите си предизвикателства – преход от йерархическа към мрежова структура, където всяка под-система се обособява като отделен „възел“ от социалната мрежа с възможност за самоуправление и самоконтрол. В същото време той изгражда десетки връзки с други „възли“. Мрежовата структура на бъдещото общество наподобява организацията и функционирането на главния мозък, разглеждан като комплексна система. Всеки индивид и социална общност ще представляват нещо като нервна клетка, свързана със стотици други, а група от „клетки“ ще се специализират в определени функции, наподобяващи функциите на мозъка и системите на човешкото тяло като: генериране на ново познание (мислене), съхранение на наличното знание (памет), предаване на информацията от поколение на поколение (образование), здравеопазване сигурност и т.н. (От тук и метафората за „живия организъм“). Следователно изграждането на Нов световен ред с йерархическа структура и световно правителство при високо развито и силно диференцирано общество е принципно невъзможно.

Възниква въпросът – какви са предстоящите структурни промени, налагани от обективния фактор – необходимостта от привеждане в съответствие между постигнатото ниво на развитие и необходимата структура, при която то може да съществува и функционира. Всяка структурна промяна води до кардинални промени във всички сфери на обществото. То може да се разглежда като сложна система с три основни подсистеми: обществено съзнание (култура), икономика и форма за управление. С развитието на обществото всяка една от тези подсистеми развива множество свои подсистеми, което води до нарастване на комплексността на самото общество. Тук ще посочим само предвидимите и очаквани промени в основните подсистеми като най-обща идея за бъдещото общество, определяно най-често като „пост-капиталистическо“.

## ПОЯВА НА ОБЩЕСТВЕНО САМОСЪЗНАНИЕ

Беше посочено, че човека като индивид и обществото като цяло са изоморфни системи и следователно съпоставими по характера на своето развитие. Индивидуалното развитие минава през няколко етапа, които са съпоставими с етапите на общественото развитие. Това частично е отразено в закона на Е. Хекел, според който онтогенетичното развитие е кратко повторение на филогенетичното развитие. От тази гледна точка появата на съзнание и самосъзнание в индивида е съпоставимо с почвата на общественото съзнание и самосъзнание.

Общественото съзнание е твърде комплексен феномен. То е свързано с появата на езика и мисленето и еволюира от митологично в религиозно (политеизъм и монотеизъм) до научно по отношение познаването на света. В същото време то обособява няколко относително самостоятелни форми като: изкуство, религия, морал, право и наука. Възникването на общественото самосъзнание е качествено ново явление в развитието на общественото съзнание. То е съпоставимо с почвата и утвърждаването на самосъзнанието в индивида, което, както е известно, приключва към края на пубертета. От този момент индивидът се приема като осъзнал себе си субект, своето място в обществото, цели, стремежи, мотиви за действие и най-важното – той е отговорен за постъпките и съдбата си.

Аналогична на този процес е и появата на общественото самосъзнание. То се заражда през Възраждането с еманципирането на доминиращото тогава религиозно съзнание и появата на гражданското общество. Изразява се в осъзнаване на обществото като субект и мястото му в природата, както и в поемане на отговорност за действията си. В момента обществото е в процес забележимо развитие на съзнанието за себе си, своето място във Вселената, връзката с екосистемите и отговорността си за оцеляване на живота, дори на планетата като цяло. В този смисъл може да се каже, че обществото е в края на своя „социален пубертет“, след който следва период на „социална зрялост“. Това е качествено нов и по-висш етап от развитието на обществото, който налага тотално преосмисляне на неговото битие и поемане на отговорност за оцеляването и развитието му.

## ПРЕХОД ОТ ДЕМОКРАЦИЯ КЪМ КОЛАБОКРАЦИЯ

Политолозите наброяват около 200 форми за управление на обществото, използвани през различни периоди от развитието му. В зависимост от прилагания интелект – индивидуален или групов, те биха могли да се сведат до две основни групи: индивидуални и колективни или автократия и демокрация. В продължение на около 10 000 години относително простите социални образувания като племена и държави са управлявани еднолично от хан, цар, султан, крал, император. С появата на капитализма обществото става по-сложно и управлението му от един човек с група съветници става практически невъзможно. Необходим е по-мощен интелект. Това е колективният интелект и управлението приема нови форми.

Репрезентативната демокрация с разделение на властите се приема като най-адекватна форма за управление на модерното общество. Този механизъм за управление предполага наличие на различни политически партии, представляващи различни групови интереси, периодични избори и система за гласуване. В парламента представителите вземат решение също с гласуване, като истината се определя от болшинството на гласувалите. Очевидно е, че по-сложните общества изискват по-мощен интелект за ефективното си управление. Демокрацията сменя автократията, защото колективният интелект е по-мощен от индивидуалния. Всеки опит модерно общество да се управлява от един или няколко индивида се изражда в диктатура с разрушителни последици за диктатора, управляващата хунта, държавата и управляваната общност.

Бъдещото общество с мрежова структура ще бъде неимоверно по-сложно от днешния финансов капитализъм и изисква по-мощен интелект за управлението си. Това е колаборативната интелигентност. „Колективна“ и „колаборативна“ интелигентност звучат подвеждащо подобно, но те са принципно различни по форма и съдържание. Колективната интелигентност се базира на система за гласуване, като истината се определя от мнението на болшинството от гласувалите. Предполага се, че болшинството е по-интелигентно от всеки отделен индивид и в повечето случаи това е така, но не винаги. С други думи, колективната интелигентност е количествен метод за вземане на решение. Голямото предимство е простотата на метода. Колаборативната интелигентност се прилага в науката и технологиите. Гласуването е изключено по принцип; в процеса за вземане на решение участват само експерти, а истината се проверява в практиката. Накратко, колективната интелигентност предполага избор между две или повече възможни алтернативи, колаборативната интелигентност е форма за решаване на проблеми. При колективната интелигентност участват всички или техни представители, при колаборативната интелигентност участват само експерти по конкретния проблем. Следователно колаборацията е качествено различна форма за разрешаване на проблеми и генериране на информация.

В действителност колаборативната интелигентност е стара колкото света. Усъвършенствването на оръдията на труда, създаването на митове, легенди и фолклор са проява на колаборативния интелект. През вековете се е променяла само „платформата“ за колаборация: вербално общуване, поява на писменост, изобретяване на печатарската преса, а в наши дни се появява дигиталната платформа, която прави практически възможно приложението на колаборативната интелигентност и в сферата на социалното управление. При всяка смяна на „платформата“ човечеството е преживявало истински бум на развитие. Прилагането на колаборативната интелигентност в системата за управление на обществото означава преход от демокрация към колабокрация.

Колабокрацията е формата за управление на структурираното като мрежа общество, при което всеки „неврон“ от мрежата ще решава проблемите си съобразно своята специфика и връзката си с други „неврони“. Може би най-интересното е, че тази форма вече съществува в зародишен вид. Това са така наречените „тинк-танк“ или мозъчни центрове, които решават комплексни въпроси с използването на колаборативния интелект. Това са групи от експерти, работещи с научни методи, без гласуване. Засега тези групи се организират от политически партии, правителства и корпорации и нямат реална власт. Не бива да забравяме, обаче че и днешните парламенти, върхът на колективната интелигентност и репрезентативната демокрация, са започнали като кралски съвети без никаква власт и за период от осемстотин години са еволюирали като властова законодателна структура.

Колабокрацията се налага като обективна необходимост, защото възникващите проблеми от локален, регионален и глобален характер престават да бъдат избор между две или повече алтернативи и да бъдат решавани от определени идеологически позиции. От друга страна, репрезентативната демокрация е много лесна за манипулиране на изборите и корумпиране на овластените. Тя често се превръща във фасадна демокрация, прикриваща диктаторски режими и олигархични форми на управление. По този начин тя губи своя смисъл като колективен механизъм за вземане на решения, защото само легитимира властта, но не влияе на самото управление. Впрочем, в повечето страни по света днес демокрацията е именно фасадна. Наличието на дигитална платформа прави възможно приложението на колабокративния интелект в сферата на социалното управление. Решенията естествено ще се вземат от експерти, което изключва корупцията по принцип и обезсмисля съществуването на днешните властови структури, политически партии и елити.

Пример за възможностите на колаборативната интелигентност в съвременни условия е списването на световната енциклопедия Уикипедия. Подобна платформа за решаване на проблеми може да се създаде и приложи на всички нива – локално, национално, регионално и глобално. Без съмнение участие в решаването на проблемите ще участват само експерти с необходимата квалификация и опит. Нещо повече, подобни платформи вече са разработени и използвани от големите корпорации. Прилагането на този подход в управлението на обществото означава преход от демокрация към колабокрация.

## ПРЕХОД ОТ ПАЗАРНА КЪМ КОЛАБОРАТИВНА ИКОНОМИКА

Икономиката в условията на едно колаборативно общество следва да се определи като „колаборативна“. Без съмнение това е принципно различна форма за производство, разпределение и преразпределение на богатата в условията на една мрежова структура. Този преход е обективно необходим от протичащите структурни промени, следователно без алтернатива. Как точно ще

функционира този механизъм, е трудно да се предвиди днес, поради принципните различия между двете икономики – едната, базирана на конкуренцията и печалбата, а другата – ориентирана към колаборация и сътрудничество при производството и преразпределението на стоки и услуги. Вероятно в условията на мрежова структура на обществото на природните ресурси ще се гледа като на всеобщо достояние, от експлоатацията на които ще се ползват всички членове или човечеството като цяло с всички произтичащи от това последици. Дори в днешни условия някои икономисти предлагат въвеждането на базов доход и финансови реформи, които фундаментално променят пазарната икономика. Това само свидетелства, че днешният финансов капитализъм вече е неадекватен за управление на бързо развиващото се общество.

## НОВ СВЕТОВЕН РЕД ИЛИ СМЯНА НА ПАРАДИГМАТА

Големия проблем за обществото през всички етапи от историята е осъзнаването на ролята и отношението между обективния и субективния фактор в развитието му. В продължение на 10 000 години хората са вярвали, че съдбата им се определя от множество богове (политеизъм) или един всемогъщ бог (монотеизъм). В случая боговете се явяват като персонализация на обективния фактор. През последните



няколкостотин години, с появата на гражданското общество, тенденцията е абсолютизиране на ролята на субективния фактор или ролята на човешкия разум в управлението на обществото. И двете тенденции са крайни, следователно погрешни. Обществото се определя двустранно от обективни и субективни фактори, които следва да се разглеждат в единство и взаимодействие.

Метафората за света като „шахматна дъска“ отразява виждането, че той може да се управлява само от разума. Тази политическа идеология е също толкова едностранна и погрешна, колкото религиозните идеологии за всемогъществото на бога. От тази погрешна позиция се обосновава и възможността най-силния играч да изгради един нов световен ред със световно правителство, съставено и ръководено естествено от днешния властови елит. Тази възможност беше оповестена от президента Роналд Рейгън и активно пропагандирана като „свят без войни и мизерия“ от приемниците му и британските министър-председатели след Маргарет Тачър. Този Нов световен ред не беше приет от широката публика с особен ентузиазъм и през последните години терминът „Нов световен ред“ беше изоставен и подменен с вече утвърденото понятие „глобализация“. Внушението е, че глобализацията постепенно и неизменно ще доведе до един Нов световен ред, управляван от днешните елити.

Всъщност тук става въпрос за елементарна манипулация посредством смесване на подобно звучащи, но принципно различни по значение термини и процеси. Ако понятието „Нов световен ред“ следва да се подмени с нов, то това е „глобализъм“. Новият световен ред е идеология и следователно, както всички други идеологии – фашизъм, комунизъм, анархизъм и т.н., следва да бъде определена като „глобализъм“. Разликата между „глобализация“ и „глобализъм“ е принципна. Може да се каже, че те са две диаметрално противоположни по значение категории и процеси. Глобализацията е процес на интеграция и диференциация на обществото в процеса на неговата еволюция. Хиляди племена се интегрират в няколкостотин държави. В същото време обществото се диференцира, като изгражда неопределен брой под-системи, които изискват реорганизация на обществото от йерархическа в мрежова структура със самоуправляващи се „клетки“, обединени от универсални и общоприети морални ценности. „Глобализъм“ е политическа идеология, внушавана от властовия елит и предлагаща социален модел с йерархическа структура и организация, световно правителство и управляващ елит. Това е нещо принципно различно и противоречащо на принципите на социалната еволюция.

Всъщност като опит в изграждането на прототип за световно управление може да се посочи учредяването на ООН и създаването на Европейския съюз. ООН е твърде авторитетна и добре финансирана световна организация. Тя обаче е поразително неефективна за статута и целите си. Например, Комитета по сигурността не е предотвратил нито една локална война, а вероятно не би предотвратил и евентуална световна война. ЕС беше създаден като икономически съюз и като такъв той постигна изключителни резултати и има огромен потенциал за икономическо сътрудничество. В момента, когато някои сили се опитаха да го превърнат в политически проект и модел на бъдещо общество, налагайки структурни промени, ситуацията се промени драстично. Възникнаха проблеми, които се

задълбочиха и доведоха до Брексит и реална опасност от разпад на съюза. Декларираните принципи и обтекаеми евроатлантически ценности, внимателно подбрани от геополитическите стратегии, дългосрочното приложение на които би следвало да доведе до установяването на нов световен ред и световно правителство, просто не проработиха.

Прословутата тактика на управляващите елити „стъпка по стъпка“ работи много добре и доведе до забележими успехи. В същото време тя създава илюзията, че е изпитана, универсална и безотказна форма за промяна и може да доведе до формиране на световно правителство. Истината е, че тази тактика работи добре само в границите на прерогативите на субективния фактор. При сблъсък с обективния фактор на развитие тя е безсилна. От позициите на метафората за света като „жив организъм“, това е лесно обяснимо. Икономическото сътрудничество е поле за изява на субективния фактор и той може да постигне значителни успехи. Смяната на структурата е прерогатив на обективния фактор и обществото следва обективния ход на своето развитие. Всяка намеса от страна на субективния фактор генерира трудно решими и нерешими проблеми. Впрочем, голямата полза от подобни организации е в това, че те нагледно илюстрират мястото и ограничените възможности на властовия елит да налага по силов път структурни промени, противоречащи на естествения ход в развитие на обществото. За да се управлява обществото ефективно, следва да се познават законите на развитието му. Това налага социалните науки да очертаят границите на една Нова парадигма, към която следва да се придържат политици, политолози, коментатори и т.н.

За около сто години финансовия капитализъм промени света до неузнаваемост. САЩ се превърна в световна сила и еднopolюсен модел с йерархична организация. През последните години обаче се очертава един по-различен многополюсен модел. В същото време финансовия капитализъм генерира глобални проблеми, нерешими от системата, която ги е предизвикала. Решаването на тези проблеми предполага структурни промени в обществото. „Контролираният хаос“ и многополюсният модел не са решение на глобалните проблеми, застрашаващи съществуването на човечеството и дори планетата като цяло, защото двуполюсен или многополюсен модел предполага противопоставяне и неизбежен конфликт с катастрофални за човечеството последици. Единственото решение е преход от исторически наложената йерархическа структура към мрежова структура, която се изисква от комплексните системи. Това е прехода от днешния финансов капитализъм към „пост-капиталистическата“ организация на обществото или преход от йерархическа към мрежова структура, преход от демокрация към колаборация или изобщо към изграждането на колаборативно общество.

За този преход се очертават се няколко възможни сценария. В момента най-вероятен е сблъсък между оформилите се вече полюси. Това е аналогично на ситуацията и грешката, която направиха световните империи с провокирането на Първата световна война, с илюзорните представи за своите сили и възможности и с наивната надежда, че някоя от тях ще се превърне в световна сила. В резултат на тази война четири световни империи изчезнаха от картата на света, а с тях и безнадежно остарелите и неспособни да управляват едно по-модерно индустриално общество по-малки монархии.

Голямата надежда е формиращото се обществено самосъзнание да достигне определена степен на зрялост, за да предотврати подобен сблъсък. Впрочем, независимо от сценария, избран от властовия елит за продължение на неговото съществуване, крайния резултат ще бъде един и същ, защото той се определя от обективни закономерности, които субективният фактор е безсилен да промени. Цената обаче, която човечеството следва да заплати за този преход, и особено за поразителното самочувствие и некомпетентност на управляващите елити, варира в много широки граници. Смисълът на една Нова парадигма е да минимизира този риск и загубата на ресурси. Изложените съображения са само указание за посоката, в която трябва да се търсят решенията. Първата стъпка към това е властовите елити – геополитици, стратегии, военни, икономисти и финансисти – да се освободят от идеологическите, професионалните и мирогледните си предразсъдъци, свеждащи всичко до власт, пари и рекет, и да дадат път на учените и експертите, мислещи с научни понятия и категории.

Тази първа стъпка зависи от всички нас – от степента на зрялост, която формираме в общественото самосъзнание.